

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ

**ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРВІСНОЇ АРХЕОЛОГІЇ
В УКРАЇНІ**

(До 50-річчя відкриття палеолітичної стоянки Радомисль)

Київ - 2008

Дослідження первісної археології в Україні (До 50-річчя відкриття палеолітичної стоянки Радомишль). Матеріали міжнародної наукової конференції „Радомишль та його історія” 3-4 жовтня 2006 р.- К.: «КОРВІН ПРЕСС», 2008.- 242 с.

Збірка статей репрезентує результати вивчення пам'яток кам'яної доби та епохи енеоліту-бронзи в Україні. Ряд повідомлень присвячено дослідженню нових стоянок цього часу. Збірка розрахована на археологів, істориків первісності, студентів.

Редакційна колегія:

К.і.н. Л.В. Кулаковська (відповідальний редактор)

Магістр історії О.М.Кононенко (відповідальний секретар)

Д.і.н. О.С.Ситник

Д.і.н. Л.Г.Мацкевий

Д.і.н. В.В.Отрощенко

Д.і.н. Н.Б.Леонова

Д.і.н. М.І.Гладких

Рецензенти:

Д.і.н. В.Н.Станко

Д.і.н. О.П.Моця

Конференція «Радомишль та його історія» була проведена за підтримки проекту CNRS-НАНУ 2006-2007. та Радомишльської міської адміністрації.

Збірка видана за підтримки проекту РГНФ-НАНУ 2007-2009, №23-07.

ISBN 978-966-8193-17-2

© Інститут археології
НАН України, 2008.
© Автори статей, 2008.

ЗМІСТ

<i>Вступ. Introduction</i>	5
<i>Шовкопляс Т.І.</i> Іван Шовкопляс: сторінки життя.....	8
<i>Беляєва В.І., Гарутт Н.В.</i> Тафономія черепа мамонта в структурі жилища.....	11
<i>Гавриленко І.М.</i> Сезон функціонування та господарча специфіка Журавської палеолітичної стоянки.....	18
<i>Колесник О.В., Вотякова О.Л., Герасименко Н.П., Снежко І.А.</i> Новая позднепалеолитическая мастерская в ур. Выдылыха на Северском Донце (Предварительное сообщение).....	27
<i>Кононенко О.М.</i> Стоянка Радомишль в системі поглядів на розвиток палеолітичного суспільства.....	36
<i>Кротова О.О., Сніжко І.А., Логвіненко В.М.</i> Нові дані щодо обробки мисливської здобичі на Амвросіївській стоянці.....	42
<i>Кулаковська Л.В., Усик В.І., Рідуш Б., Пеан С.</i> Палеолітична стоянка Дорошівці III в Середньому Подністрів'ї (Попереднє повідомлення).....	51
<i>Старкін А.В.</i> Некоторые аспекты проблемы методики изучения истории формирования позднеплейстоценовых териофаун.....	54
<i>Ступак Д.В.</i> Нові дослідження верхньопалеолітичної стоянки Ключи.....	71
<i>Шидловський П.С., Опанасюк А.М., Хоптинiecь І.М.</i> Нові знахідки палеолітичної доби на Житомирщині.....	86
<i>Nuzhnyy Dmytro.</i> The epigravettian variability of the middle Dnieper river basin.....	96
<i>Яневич О.О.</i> Хронологія пізньомезолітичної мурзак-кобинської культури Гірського Криму.....	135
<i>Коваль Ю.Г.</i> О технологической природе так называемых «резцов-стругов» в мезо-неолитических памятниках Среднего Подонцовья.....	146
<i>Манько В.О.</i> Проблеми неоліту Житомирщини.....	154
<i>Гаскевич Д.Л., Журавлев О.П.</i> Нова Миколаївка-1 – нова неолітична пам'ятка у Лісостеповому Побужжі.....	168
<i>Пічкур Є.В., Лисенко С.Д., Разумов С.М., Шидловський П.С.</i> Нові знахідки доби палеометалів на Житомирщині.....	176
<i>Гаскевич Д.Л., Лисенко С.Д.</i> Нові пам'ятки мезоліту – доби бронзи на південному сході Житомирщини.....	190

НОВІ ЗНАХІДКИ ДОБИ ПАЛЕОМЕТАЛІВ НА ЖИТОМИРЩИНІ

В статті вводиться в научний оборот інформація о нових находках эпох энеолита, бронзы и начала раннего железного века, полученная авторами на Житомирщине во время археологических разведок 2005-2006 гг., а также некоторые неопубликованные материалы, выявленные в предыдущие годы. Поднимаются некоторые актуальные вопросы, в частности, связанные с определением культурно-хронологической принадлежности нововыявленных археологических памятников и отдельных категорий объектов и находок.

Сучасна Житомирщина охоплює значну частину Східної Волині та західну периферію Середнього Подніпров'я. Доба палеометалів вивчена тут нерівномірно, як територіально, так і у культурно-хронологічному відношенні. Тому вважаємо доцільним ввести до наукового обігу інформацію про нові знахідки доби енеоліту, бронзи, початку раннього залізного віку, що була отримана на Житомирщині під час розвідок 2005-2006 рр., а також деякі неопубліковані матеріали, виявлені у попередні роки. Ці знахідки походять з поселень Корнин-I, II, Сущанка-I, II, III, Почуйки-I Попільнянського району, Ялцівка-I Малинського району, Ялинівка Черняхівського району та Закриниччя Баранівського району. Останній пункт розташований на Східній Волині, інші входять до ареалу Середнього Подніпров'я.

КОРНИН-I (Попільнянський район). Багатошарове поселення, городище (трипільська культура (CII); тшинецьке культурне коло (МП-V, 1200-1000 BC) ?; ранній залізний вік ?; період пізнього середньовіччя). Пам'ятка відкрита у 1991 р. Р.М.Осадчим та віднесена ним спочатку до раннього залізного віку [Осадчий, 1993], а пізніше – до троянівського типу пізньотрипільської культури та датована етапом CII [Осадчий, 2005]. У 2006 р. поселення обстежене П.С.Шидловським та Є.В.Пічкуром. Пам'ятка розташовується на лівому березі р. Ірпінь (водосховище Корнине) в ур. Монастир, на північ від західної околиці села Корнин (Рис. 1). Поселення

по краю поросло лісом. В північній частині поселення знаходиться глибокий яр (ур. Вовчий Яр). З заходу мис межує з корінним берегом р. Ірпінь. Південна частина пам'ятки обмежена пологим яром. Східна та південно-східна частини мають залишки оборонних споруд у вигляді валів.

В 2006 р. на території поселення, яка зараз не ореться, було зібрано незначний підйомний матеріал, серед якого переважають знахідки, що відносяться до трипільської культури.

Вони представлені фрагментами ліпного столового посуду двох підгруп та фрагментами кухонного посуду. До першої підгрупи столового посуду віднесена кераміка, виготовлена з тіста з великим вмістом товченого кварцу, граніту та включеннями піску та шамоту. Поверхня посуду з такої керамічної маси добре заглажена, інколи вкрита ангобом. До цієї підгрупи відносяться фрагменти вінець та стінок конічних мисок з невеликим відхиленням вінця (Рис. 2, 3) та напівсферичних мисок з відхиленими всередину вінцями (Рис. 2, 7). Присутній також фрагмент вінця з закраїною від напівсферичної миски (Рис. 2, 6). Крім того, в цій підгрупі представлені фрагменти вінець посудин, зокрема фрагмент вінця горщика з ручкою-вушком (Рис. 2, 4), фрагмент великої ручки від амфори (Рис. 2, 8), а також фрагменти стінок та вінець посуду різних форм (Рис. 2, 1, 5). До другої підгрупи столової кераміки віднесені кілька фрагментів стінок розписного посуду, виготовленого з

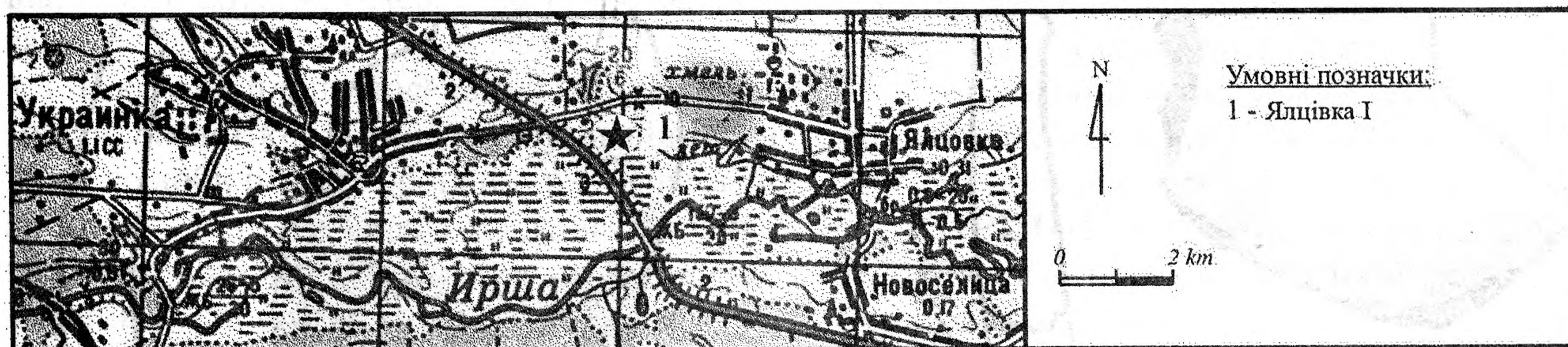
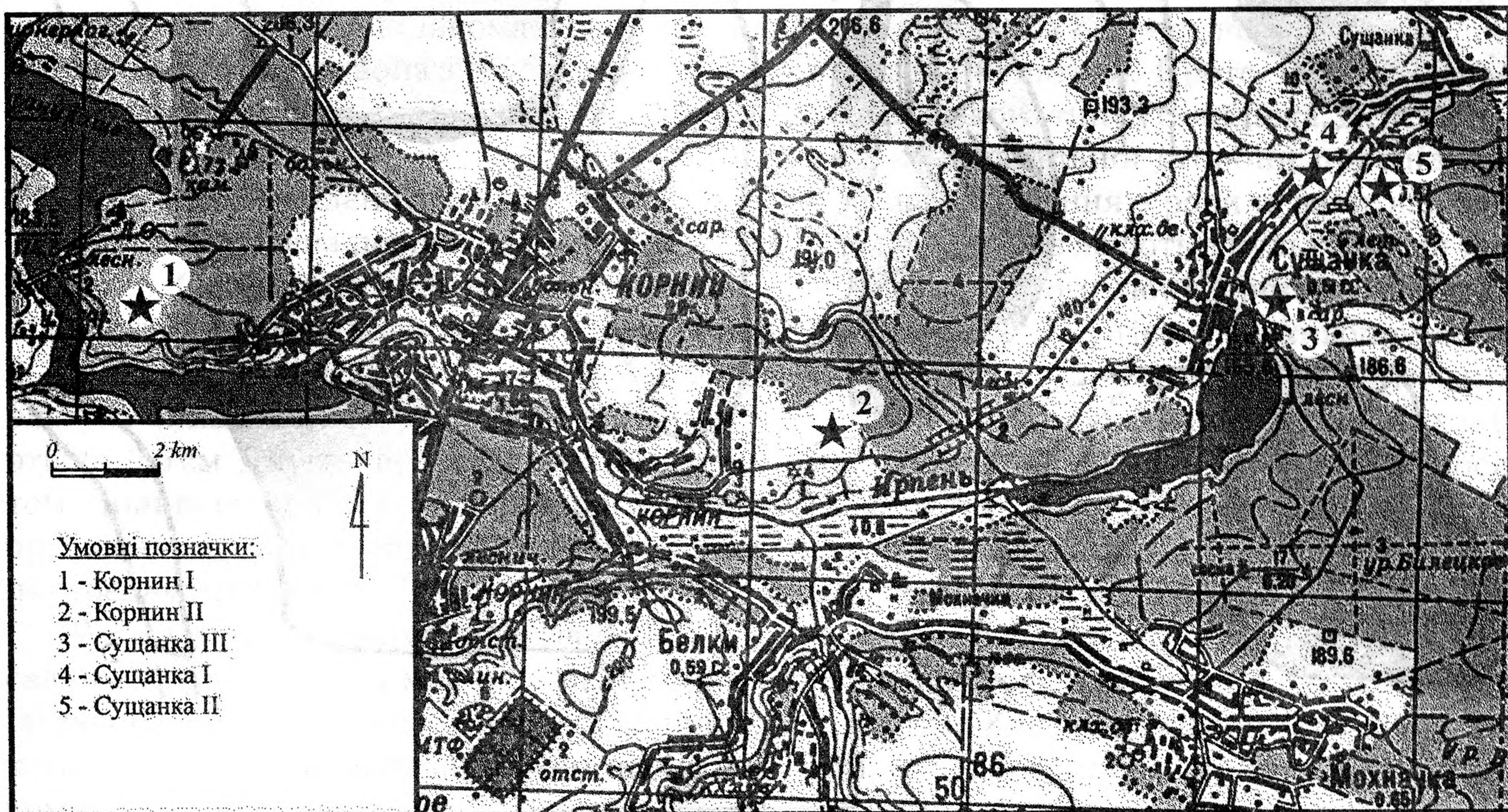

Рис. 1. Карта розташування пам'яток епохи палеометалів біля сіл Корнин, Сушанка, Ялівка, Почуйки, Ялівка.

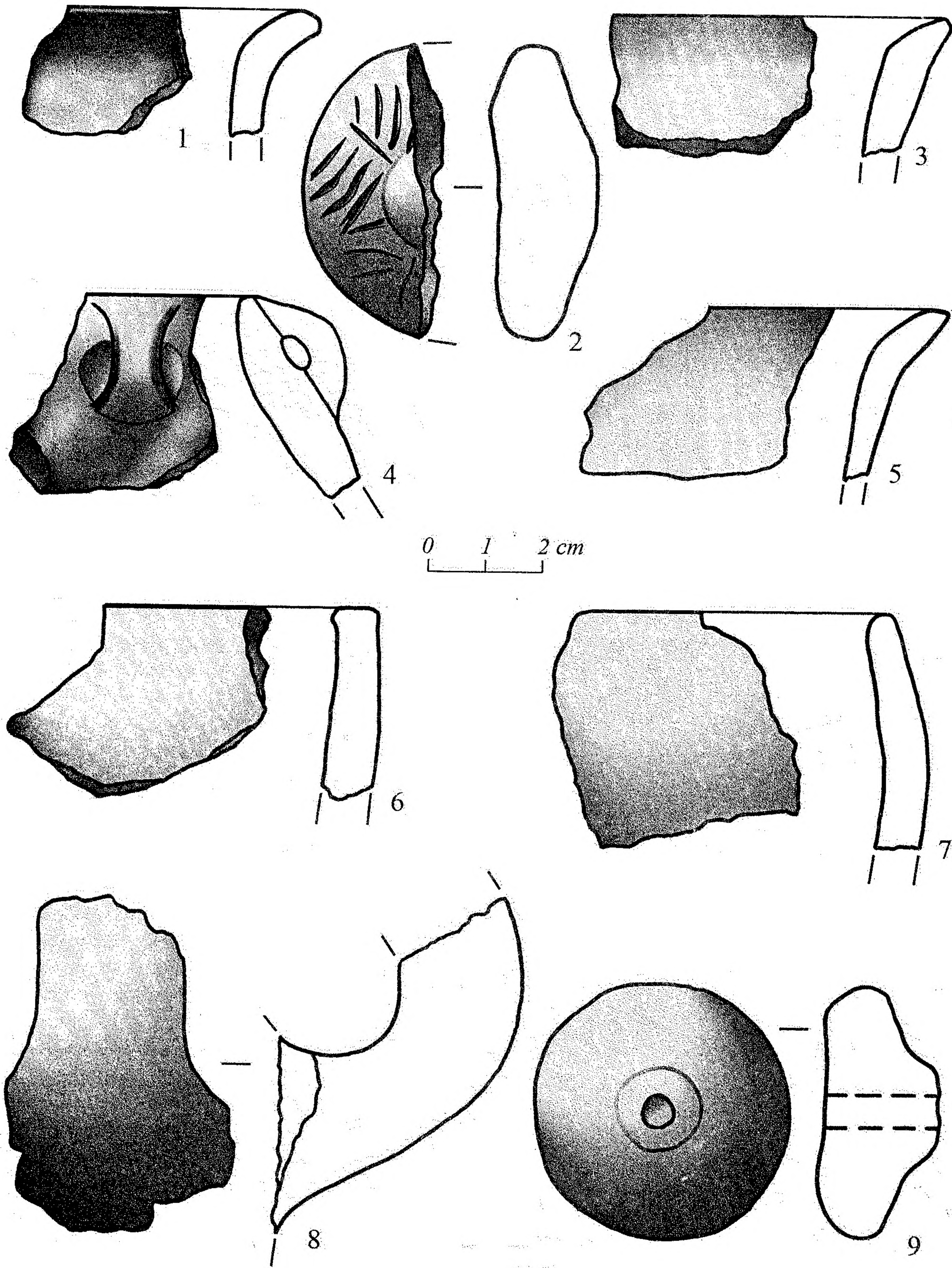

Рис. 2. Корнин І. Фрагменти трипільської кераміки і прясельця.

добре відмученого тіста з домішками піску та шамоту. Кухонна кераміка представлена фрагментом денця та кількома фрагментами стінок. Виготовлена вона з грубого тіста з великим вмістом товченого граніту, кварцу, піску та мушель.

Крім того, знайдено два прясельця з тіста, з якого виготовлена перша підгрупа столової кераміки. Одне з них ціле, неорнаментоване, підокруглої форми з конічним виступом (Рис. 2, 9). Розміри: діаметр 4.45x4.6 см, діаметр виступу близько 1.5 см, висота 2.1 см, діаметр отвору 0.6 см. Друге – представлене фрагментом, прикрашене прокресленим рослинним орнаментом, за формою майже аналогічне попередньому (Рис. 2, 2).

Вважаємо правильним віднесення Р.М.Осадчим керамічного комплексу пізньотрипільського горизонту поселення до троянівського типу. Аналогії йому ми можемо знайти в комплексах поселень Троянів, Паволоч [Мовша, 1985, с. 237; Дергачев, 1980, с. 124-127; там само, с. 199, рис. 32].

Також на площі поселення зібрано фрагменти ліпної кераміки, які були віднесені нами до доби пізньої бронзи – раннього залізного віку та гончарного посуду часів пізнього середньовіччя. Таким чином, поселення Корнин I слід вважати багатошаровим.

Один фрагмент ліпної посудини, ймовірно, можна віднести до кераміки білогрудівського типу (Рис. 3, 4). Фрагмент орнаментований наліпним валиком. Тісто з домішкою жорстви, піску; колір червоно-бурий, оранжевий; поверхня заглажена. Не виключено, що до білогрудівського горизонту належить ще декілька фрагментів посуду, що віднесені до трипільської культури. Справа в тому, що характер керамічного тіста, обробки поверхні, випалу місцевого посуду пізньотрипільського часу дуже схожий з керамікою з білогрудівських пам'яток, зокрема з тими, що розташовані неподалік, у Фастівському районі Київської області (Малополовецьке, Велика Снітинка, Веприк тощо).

Така подібність керамічних ознак різночасового посуду ще раз ставить болюче питання про хибність багатьох широких узагальнень лише на матеріалах розвідок, без проведення розкопок широкими площами та виявлення еталонних, на рівні мікрорегіонів, об'єктів.

На думку С.Д.Лисенка, є передчасним, до проведення детального вивчення розрізів валів городища Корнин, віднесення їх до трипільської культури. Проте, на ряді пам'яток троянівського типу (Білилівка, Деревичі, Ягнятин) з напільної сторони прослідковані штучні укріплення – рови та вали, які, однак, дослідники пов'язують з культурними шарами більш пізнього часу [Дергачев, 1980, с. 124]. Між тим, за аналогією з верхньопрутськими та верхньодністровськими пам'ятками, не виключено, що деякі з прослідкованих штучних оборонних споруд, очевидно, відносяться все ж таки до пізньотрипільського часу. Ця думка знаходить підтвердження і на прикладі поселення Паволоч, яке, будучи обмеженим з напільної сторони штучними земляними спорудами, характеризується тільки одним – пізньотрипільським шаром [там само]. Укріплені пізньотрипільські поселення відомі і в Подніпров'ї – поселення софіївського типу Казаровичі, щоправда, воно було оточене не валом, а системою ровів [Круц, 1977, с. 111-112]. Таким чином, на думку Є.В.Пічура, укріплення на поселенні Корнин I можуть відноситися і до часів пізнього Трипілля.

КОРНИН-II (Попільнянський район). Багатошарове поселення (ранній залізний вік; черняхівська культура). Поселення знаходиться на схід від села, займає мис на лівому березі р. Ірпеня, що обмежений притокою Ірпеня (Рис. 1). Пам'ятка відкрита П.С.Шидловським та Є.В.Пічуром під час розвідок в 2006 році. В підйомному матеріалі зустрічалися фрагменти ліпної кераміки, віднесеної нами до раннього залізного віку, та гончарна кераміка вельбарського типу.

СУЩАНКА-I (Попільнянський район). Багатошарове поселення (пізній палеоліт ?; трипільська культура ?; ранній залізний вік; період пізнього середньовіччя). Поселення розташоване в східній частині села, нагородах, на першій надзаплавній терасі лівого берега р. Ірпеня (Рис. 1). Пам'ятка виявлена студентом історичного факультету Київського Національного університету ім. Т.Шевченка А.І.Опанасюком в 2005 р. У 2006 р. поселення обстежене П.С.Шидловським та Є.В.Пічуром. Серед підйомного матеріалу траплялися скупчення обробленого кременю, ліпна кераміка, гончарна пізньосередньовічна кераміка. Більша частина ліпної кераміки

віднесена нами до раннього залізного віку. Проте, кілька невеликих фрагментів стінок посудин можуть бути віднесені до трипільської культури. Вони неорнаментовані, виготовлені з добре відмученого тіста з домішкою піску та шамоту, черепок оранжевого кольору.

СУЩАНКА-II (Попільнянський район). Багатошарове поселення (тшинецьке культурне коло (МП-V, 1200-1000 BC); ранній залізний вік; період пізнього середньовіччя). Пам'ятка знаходиться на правому березі р. Ірпеня, на високому мисі навпроти пам'ятки Сущанка I (Рис. 1). Відкрита і обстежена у 2006 р. П.С.Шидловським та Є.В.Пічкурор. Серед підйомного матеріалу траплялися скупчення ліпної кераміки, гончарна пізньосередньовічна кераміка, глиняна обмазка, кремінь.

Більша частина ліпної кераміки, що походить з поверхні пам'ятки, невиразна і може бути датована у широкому діапазоні доби бронзи – раннього залізного віку. Один фрагмент відноситься до кераміки білогрудівського типу (Рис. 3, 2). Фрагмент орнаментований наліпним валиком. Тісто з домішкою жорстви, піску; колір жовтий, сірий; поверхня була ангобована (?) та заглажена.

СУЩАНКА-III (Попільнянський район). Поселення (ранній залізний вік; черняхівська культура). Пам'ятка знаходиться на правому березі р. Ірпеня, на високому мисі, приблизно в 3 км на південний захід від пам'ятки Сущанка II (Рис. 1). З заходу, біля підніжжя мису розташовується дамба місцевого водосховища; в південно-західній частині мису зараз знаходиться кар'єр по видобутку піску та глини, навпроти – сільське кладовище. Пам'ятка відкрита і обстежена у 2006 р. П.С.Шидловським та Є.В.Пічкурор. На площі мису серед підйомного матеріалу траплялися окремі фрагменти ліпної кераміки, віднесені нами до раннього залізного віку та нечисленні фрагменти гончарної кераміки черняхівської культури.

ПОЧУЙКИ-I (Попільнянський район). Багатошарове поселення (тшинецьке культурне коло (МП-V, 1200-1000 BC); ранній залізний вік; період пізнього середньовіччя). Розташоване на західному краї села, нагородах. Займає похилий схил правого берега р. Кам'янка (ліва притока Росі – права притока Дніпра) (зараз – водосховище). Матеріали

зібрані на площі близько 500x80 м. Пам'ятка відкрита у 2000 р. Р.М.Осадчим.

Більша частина ліпної кераміки, що походить з поверхні пам'ятки, невиразна і може бути датована у широкому діапазоні доби бронзи – раннього залізного віку. Один фрагмент відноситься до кераміки білогрудівського типу (Рис. 3, 3). Фрагмент орнаментований наліпним валиком. Тісто з домішкою жорстви, блискіток слюди, піску; колір сірий, оранжевий; поверхня шерехато-заглажена.

Слід відзначити, що “домішка” слюди у керамічному тісті є характерною ознакою багатьох керамічних виробів різних культур Житомирщини та західної Київщини від енеоліту до давньоруського часу. Швидше за все, це не навмисна домішка, а побічний результат домішки жорстви – місцеве каміння містить у своєму складі саме таку складову у вигляді дрібних слюдяних блискіток. Таке перепалене каміння знайдене у великій кількості на багатьох пам'ятках, зокрема доби палеометалів, зазначених регіонів.

З поселення Почуйки-I походить також невеликий кременевий серп білогрудівського типу (Рис. 7, 1). Виготовлений із непрозорого кременю сірого кольору. Серп підтрикутної форми із загостреною п'ятою; має пряме лезо, загострене дрібною ретушшю. Довжина виробу 7.7 см, максимальний розмір у перетині 3.4x1.0 см.

ЗАКРИНИЧЧЯ (Баранівський район). Нещодавно до Археологічного музею Інституту археології НАН України надійшла невелика колекція археологічних матеріалів з села Закриниччя Баранівського р-ну Житомирської обл., передана мешканцем названого населеного пункту Бондарчуком М.Г.* В ній присутні керамічні вироби, а також вироби з каменю та кременю. На жаль, нам не відоме точне місцезнаходження пам'ятки (або пам'яток), з поверхні якої вони зібрані, проте, вважаємо за необхідне ввести до наукового обігу ці матеріали.

Більша частина ліпної кераміки, що походить з пам'ятки, невиразна і може бути датована у широкому діапазоні доби бронзи – раннього залізного віку. Один фрагмент (Рис. 3, 1), вірогідно, слід віднести до кераміки милог-

* Висловлюємо щиру подяку Бондарчуку М.Г. за передані до музею матеріали.

радського типу. Тісто із домішкою піску, колір червоно-бурий; поверхня ангобована, заглажена.

З пам'ятки походять також два прясельця. Одне з них (Рис. 3, 6) має катушкоподібну форму. Діаметри плоских поверхонь 3.7x4 та 3.6x3.8 см, висота 2.4 см, діаметр отвору 0.8 см. Тісто пористе, із домішкою жорстви, піску; колір сірий, оранжевий; поверхня заглажена. Інше прясельце має (Рис. 3, 5) дископодібну форму. Діаметр 3.6x3.8 см, висота 1.5 см, діаметр отвору 0.5 см. Тісто із доміш-

кою жорстви, піску; колір оранжевий; поверхня заглажена. Обидва прясельця також можуть бути віднесені до місцевих проявів милоградської культури.

Кам'яні вироби, що походять з пам'ятки, представлені 5-ма уламками кам'яних шліфованих сокир. Нижче подано їхній опис.

1. Уламок масивної кам'яної шліфованої сокири з просвердленим отвором (Рис. 5, 5), обушкова частина відсутня. В плані має видовжену клиноподібну форму, поверхня плоска, в профілі – видовженої трапеції, поверхня

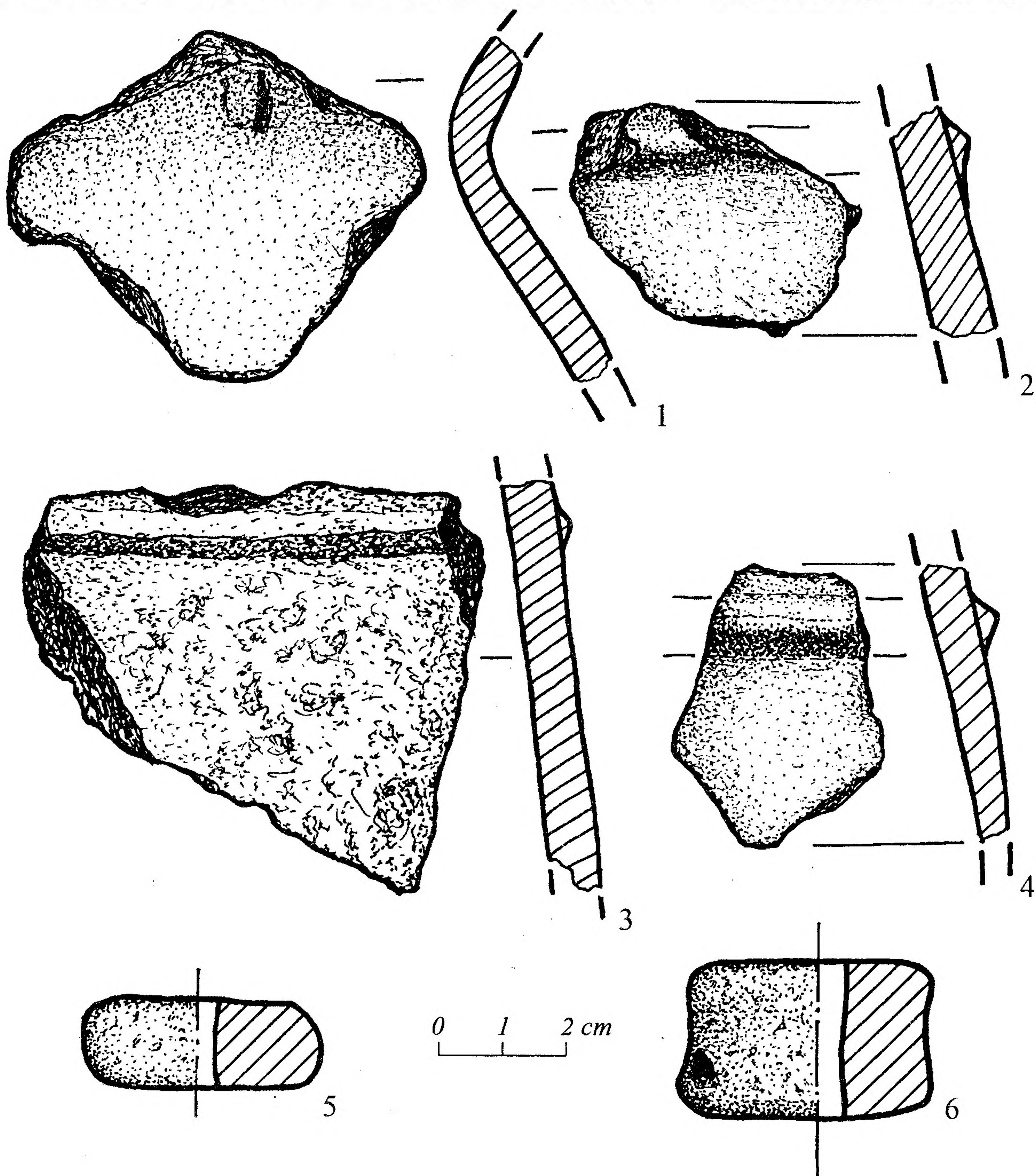

Рис. 3. Кераміка та прясельця доби бронзи-раннього залізного віку. 1, 5-6 – Закриниччя; 2 – Сущанка II; 3 – Почуйки I; 4 – Корнин I.

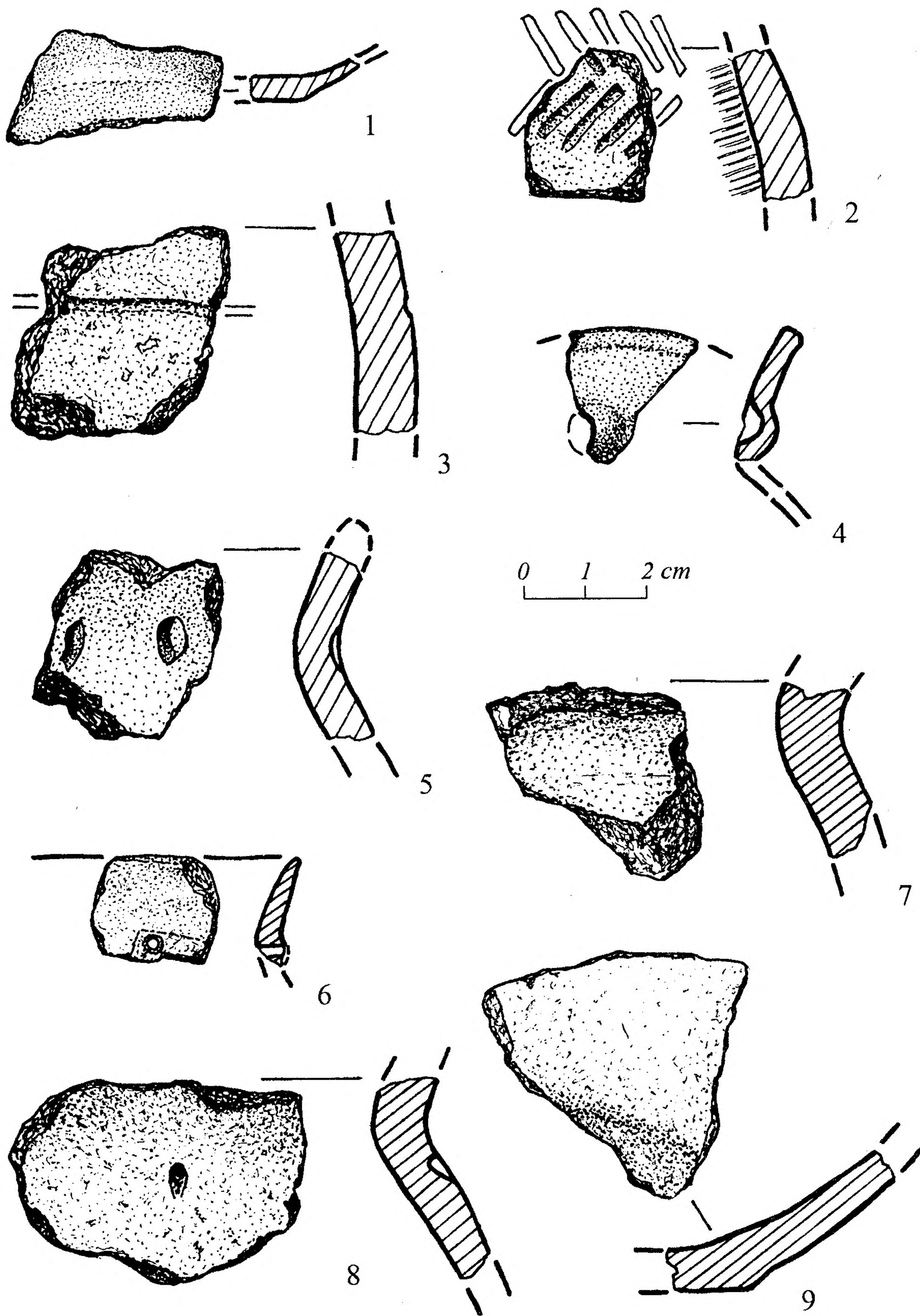

Рис. 4. Ялчівка I. Фрагменти кераміки доби бронзи та раннього залізного віку.

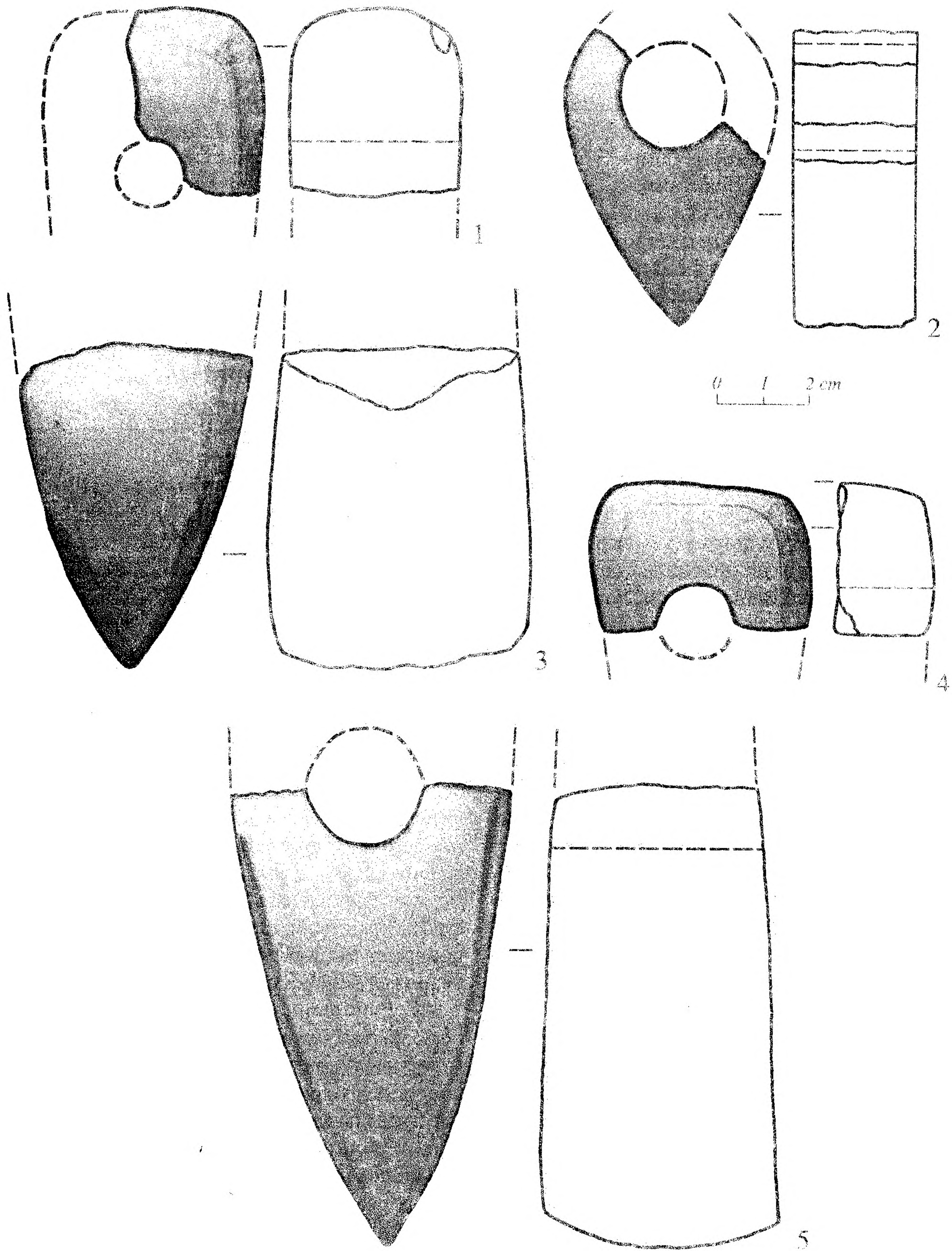

Рис. 5. Закриті. Кам'яні сокири.

заокруглена, лезо заокруглене. Збережені розміри знаряддя 10.2х6.1х6 см, діаметр отвору близько 2.5 см.

2. Уламок масивної кам'яної шліфованої сокири (Рис. 5, 3). Збереглася лише лезова частина. В плані має клиноподібну форму, поверхня пласка, в профілі – трапецієподібну, поверхня заокруглена, лезо заокруглене, забите в процесі використання. Збережені розміри знаряддя 7.2х5х5.7 см.

3. Уламок невеликої кам'яної шліфованої сокирки з просвердленим отвором (Рис. 5, 2), обушкова частина відсутня. В плані має клиноподібну форму, з округлими плечиками, поверхня пласка, в профілі – видовжену прямокутну, поверхня пласка, лезо пряме, забите в процесі використання. Збережені розміри знаряддя 6.5х4.4х2.7 см, діаметр отвору близько 2.5 см.

4. Уламок кам'яної шліфованої сокири з просвердленим отвором (Рис. 5, 4). Збереглася лише обушкова частина з отвором. В плані має підпрямокутну форму з заокругленими плечиками, поверхня пласка, в профілі виріб розламаний приблизно навпіл, поверхня заокруглена. Обушок в збереженій частині сплюснений, з нахиленою поверхнею, з заокругленими кутами та гранями. Збережені розміри знаряддя 3.3х4.8х2.2 см, діаметр отвору близько 1.5 см.

5. Уламок кам'яної шліфованої сокири з просвердленим отвором (Рис. 5, 4). Збереглася лише обушкова частина з отвором. В плані розламана приблизно навпіл, має підпрямокутну форму з заокругленими плечиками, поверхня пласка, в профілі – підпрямокутна, поверхня заокруглена. Обушок в збереженій частині заокруглений, з заокругленими кутами та гранями. Збережені розміри знаряддя 4.2х2.8х3.7 см, діаметр отвору близько 1.5 см.

Культурна приналежність цих виробів поки що нами не з'ясована. Аналогії цим знаряддям можна знайти у комплексах культури кулястих амфор, культур шнурової кераміки, культур доби пізньої бронзи. Окрім того, вони сильно фрагментовані, що ще більше ускладнює їх визначення на предмет віднесення до певного культурно-хронологічного зрізу.

Крім того, в колекції присутні вироби з кременю, переважну більшість з яких складають крем'яні шліфовані сокири, інші рубальні знаряддя, їх уламки та заготовки. Нижче подано їхній опис.

1. Сокира крем'яна (Рис. 6, 1), в плані має форму видовженої трапеції. У повздовжньому та поперечному перетинах лінзоподібна. В якості обушка використано природню поверхню жовтової кірки. Сформована у біфасіальній техніці на великій видовженій конкреції темно-сірого крейдового волинського кременю. Підшліфовані лише лезова частина сокири та її бокові ребра (ймовірно, для більш надійного закріплення у муфті). Розміри знаряддя 15х5х2.5 см.

2. Сокира крем'яна (Рис. 6, 2), в плані має форму видовженої трапеції. У поперечному перетині підпрямокутна, у повздовжньому клиноподібна. Сформована у біфасіальній техніці на великій видовженій конкреції темно-сірого крейдового волинського кременю. Сокира шліфована повністю, включаючи обушок та бокові поверхні. Розміри знаряддя 13.5х6.5х2 см.

3. Рубальне знаряддя крем'яне (Рис. 6, 4), лезова частина відсутня. У поперечному перетині підквадратне, у повздовжньому клиноподібне. Сформоване у біфасіальній техніці на великій конкреції світло-сірого низькоякісного житомирського кременю. Всі поверхні, включаючи обушок, підшліфовані. Після пошкодження інтенсивно використовувалося в якості відбійника, про що свідчить забитість обушка, нижньої поверхні та повздовжніх ребер. Збережені розміри знаряддя 7.8х4х3 см.

4. Рубальне знаряддя (тесло) крем'яне (Рис. 6, 8), обушкова частина відсутня. У поперечному перетині підпрямокутне, у повздовжньому, вочевидь, клиноподібне. Сформоване у біфасіальній техніці на конкреції сірого крейдового волинського кременю. Всі поверхні підшліфовані. Збережені розміри знаряддя 5.2х4х2 см.

5. Рубальне знаряддя (тесло) крем'яне (Рис. 6, 5). У поперечному перетині підпрямокутне, у повздовжньому клиноподібне. В якості заготовки було використано масивний первинний відщеп з жовта темно-сірого крейдового волинського кременю. Підшліфоване тільки лезо знаряддя. Для сплюснення заготовки з дорсального та вентрального боків жорстким відбійником знято ряд сколів. Розміри знаряддя 7.5х4х2 см.

6. Заготовка рубального знаряддя крем'яна (Рис. 6, 6). Формувалася у біфасіальній техніці на великій конкреції темно-сірого крейдового волинського кременю. Роботу над

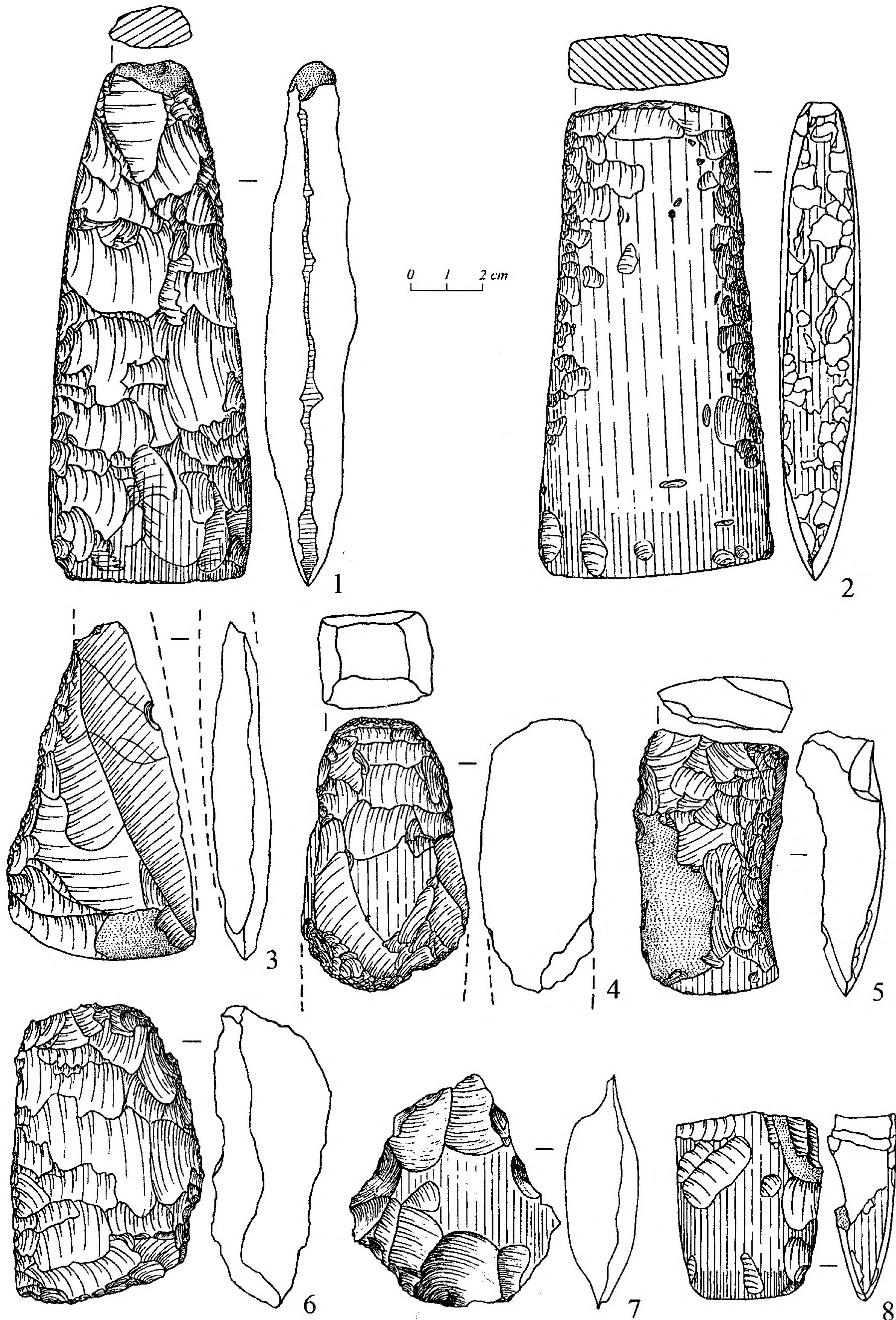

Рис. 6. Закриниччя. Сокири з кременю, інші рубальні знаряддя та їх заготовки.

виробом було припинено через численні за-
ломи, які унеможливили подальше зняття
сплощуючих сколів. Розміри виробу 8x5.5x2.5
см.

7. Заготовка рубального знаряддя крем'я-
на (Рис. 6, 3). Формувалася у біфасіальній
техніці на плитчастій конкреції жовтувато-
сірого низькоякісного житомирського креме-
ню. Вочевидь, планувалося виготовити видов-
жену, трапецієподібну в плані та лінзоподіб-
ну в перетині сокиру зі шліфованим лезом.
Заготовку було зламано під час обробки че-
рез тріщину в сировині. Розміри виробу
9.5x5x1.5 см.

8. Уламок масивної шліфованої сокири
(Рис. 6, 7) з сірого крейдового волинського
кременю з розводами. Судячи з усього, цей
уламок намагалися переоформити на інше
знаряддя, про що свідчать сплющуючі сколи з
обох сторін по всьому периметру виробу. Роз-
міри 6.7x5.9x2.1 см.

9-10. Два невеликих уламки від крем'яних
шліфованих рубальних знарядь. Вочевидь,
відламалися в процесі роботи або переофор-
млення зламаних сокир. Сировина – сірий
крейдовий волинський кремінь. Розміри
3.5x2.5x0.4 см та 4x2x1 см.

Визначення культурної належності розг-
лянутих рубальних знарядь є досить складним
завданням. Технологія їхнього виготовлення
та морфологія визначалися насамперед фізич-
ними властивостями сировини та функціо-
нальним призначенням. Аналогії цим знаряд-
дям можна знайти у комплексах культури ку-
лястих амфор, культур шнурової кераміки та
тшинецького культурного кола. На наш по-
гляд, за пропорціями розглянуті вироби слід
пов'язувати перш за все з культурами шнуро-
вої кераміки, зокрема, із середньодніпровсь-
кою культурою.

ЯЛЦІВКА-I (Малинський район). Бага-
тошарове поселення (культура кулястих ам-
фор ?; середньодніпровська культура шнуро-
вої кераміки; тшинецьке культурне коло (МП-
IV, 1400-1200 BC; МП-V, 1200-1000 BC); ми-
лоградська культура; райковецька культура;
давньоруський час; період пізнього середньо-
віччя). Розташоване в 0.7 км на схід від с. Ук-
раїнка, у 1.5 км на захід від с. Ялцівка, на ко-
лишніх землях запасу Любовицької сільської
ради. Південно-західніше від поселення про-
ходить траса шосе Київ-Ковель на ділянці
Бородянка-Коростень, з північного заходу –

шосе Малин-Ялцівка зі смугою лісопосадки.
Поселення займає піщану дюну в заплаві ліво-
го берега р. Ірша (ліва притока Тетерева –
права притока Дніпра) (Рис. 1). Відстань від
русла річки близько 1-1.2 км. Дюна орієнто-
вана по лінії захід-схід, видовженої овальної
форми, збереженими розмірами приблизно
230 на 100 м (близько 2.3 га). Максимальна
висота над заплавою біля 3 м. Західний край
дюни в лісопосадці, очевидно, відрізаний під
час будівництва обох шосейних доріг в місці
їх перетину. Поверхня дюни раніше розору-
валася. Поселення виявлене О.О.Тарабукі-
ним; у 2005 р. було досліджене А.П.Тома-
шевським, С.Д.Лисенком та С.В.Павленком
під час проведення археологічної експертизи
земельної ділянки, відведеної на території
Любовицької сільської ради ПП “Краєвид-80”
[Томашевський, Лисенко, Павленко, 2005].

Матеріали епохи бронзи – раннього залі-
зного віку представлені фрагментами ліпних
посудин культури кулястих амфор (?), серед-
ньодніпровської культури шнурової кераміки,
керамікою тшинецького і милоградського
типів. Знайдений також крем'яний відщеп
(кремінь темно-брунатний, прозорий; з одно-
го боку відщеп вкритий густою білою пати-
ною).

До культури кулястих амфор (XXX-
XXIV ст. до н.е.), ймовірно, відноситься фраг-
мент дінця тонкостінної посудини (амфори ?)
(Рис. 4, 1), що походить з верхньої частини
жовтого піску шурфу 17. Тісто з домішкою
дрібною дресви й піску; колір жовтувато-сірий
поверхня шерехато-загладжена. До цього ж
періоду, ймовірно, може бути віднесена стінка
ще однієї тонкостінної посудини з характер-
ними черепашками на поверхнях й слідами
загладжування внутрішньої поверхні кістя-
ною лопаткою (?).

До середньодніпровської культури шну-
рової кераміки (XXIV-XIX ст. до н.е.) відно-
ситься стінка посудини (плечико), орнамен-
тованої горизонтальною ялинкою, нанесеною
плоским штампом з дрібними зубчиками
(Рис. 4, 2). Тісто з домішкою шамоту, піску
зовнішня поверхня рожево-бежевого кольору
загладжена, внутрішня – темно-сіра, зі сліда-
ми загладжування дрібнозубчастим шпате-
лем.

До киево-житомирської групи тшинець-
кого культурного кола (ТКК) відносяться
фрагменти ліпних посудин зі значною домі-

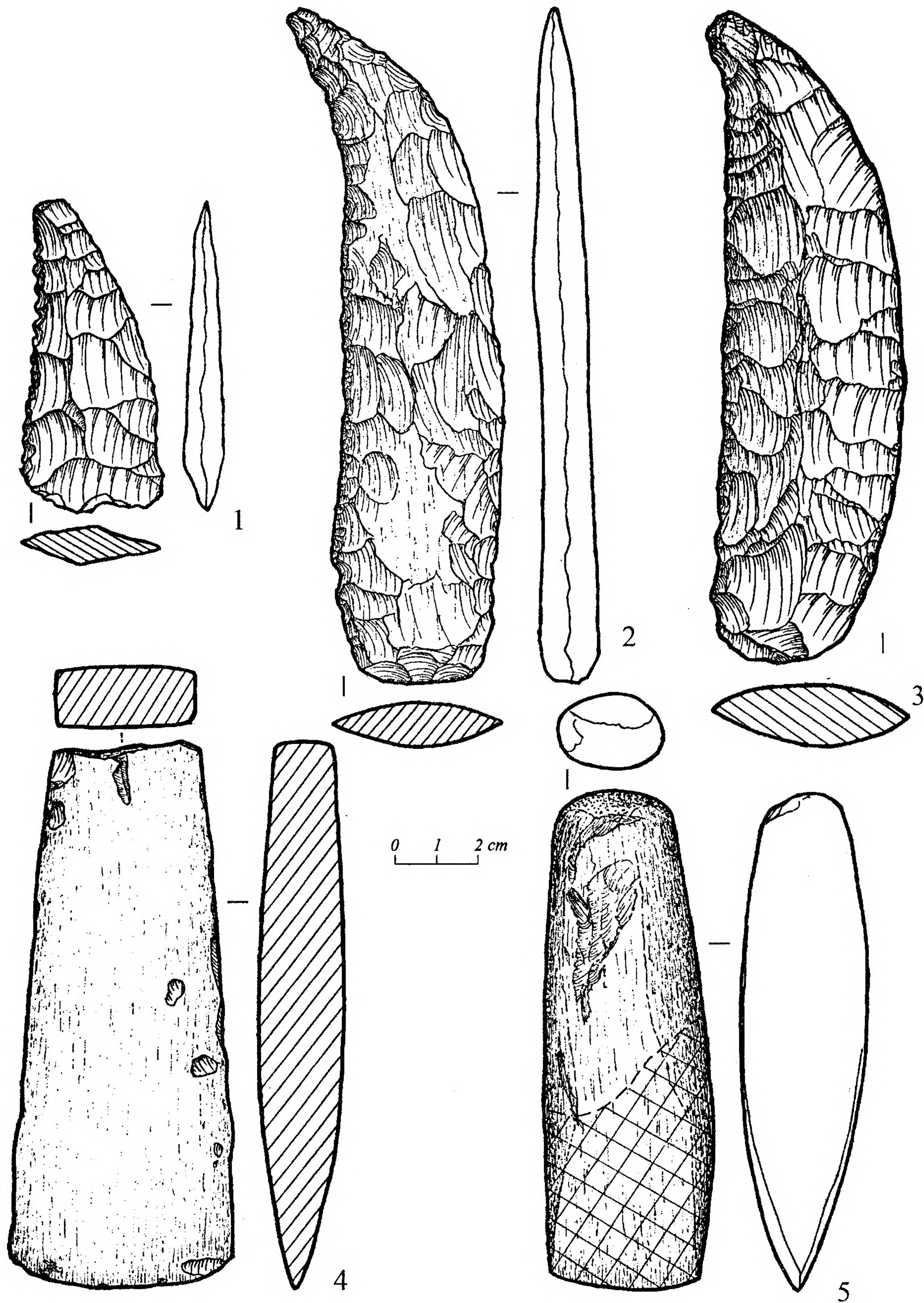

Рис. 7. Кременеві серпи та сокири доби бронзи. 1 – Почуйки I; 2 – ?; 3-4 – Ялинівка I; 5 – ?.

шкою великої жорсткості у тісті. Зовнішня поверхня (де вона збереглася) ангобована, шерехата, рідше – заглажена. Один фрагмент орнаментований неглибокою горизонтальною прокресленою лінією (Рис. 4, 3). Колір фрагментів бурий, червоний, жовтий, сірий. Виходячи з якості нанесення орнаменту і характеру обробки поверхні, кераміка тшинецького типу може бути, з певною часткою ймовірності, віднесена до пізньої класичної фази ТКК (МП-IV, 1400-1200 BC). Ймовірно, до цього ж періоду відноситься і фрагмент дінця (Рис. 4, 9).

До милоградської культури відноситься ряд фрагментів стінок посудин, а також 2 фрагменти вінець (Рис. 4, 4,6) та 3 фрагменти шийок горщиків (Рис. 4, 5,7,8). Тісто з домішкою піску, дресви; колір відтінків сірого і жовтого; поверхня шерехато-заглажена. Вінця невисокі воронкоподібні, орнаментовані в місці переходу в шийку перлинами, видавленими зсередини. Шийка однієї посудини орнаментована вертикальними нігтьовими вдавленнями, іншої – наколами, нанесеними під кутом знизу вгору. Не виключено, що частина фрагментів посуду, що розглядаються, зокрема із наколами, відноситься до більш раннього періоду, до пізньої (лебедівської) фази киево-житомирської групи ТКК (МП-V, 1200-1000 BC).

ЯЛИНІВКА-I (Черняхівський район). Місцезнаходження (доба середньої-пізньої бронзи). Розташоване на боровій терасі лівого берега струмка (права притока Кам'янки – ліва притока Тетерева – права притока Дніпра). Ґрунт пісчаний. Знайдено крем'яну сокиру та великий крем'яний серп, виготовлені з сірого крейдового волинського кременю. Пам'ятку відкрив у 1999 р. студент НПУ ім. Драгоманова М.В.Гаврилюк. Знахідки зберігаються в камеральній лабораторії НПУ.

Сокира шліфована, трапецієподібна, прямокутна у перетині (Рис. 7, 4). Довжина виробу 13.3 см, ширина леза 5.4 см, максимальна товщина 2.0 см; обух – 3.4x1.5 см.

Серп (Рис. 7, 3) має пряме лезо, загострене дрібною ретушшю, та клювоподібно загнуте вістря. Довжина виробу 16.0 см, максимальний розмір у перетині 4.6x1.6 см. Поверхня виробу з увігнутої частини вкрита характерним люстром, що свідчить про використання його саме в якості серпа.

Крім зазначених пам'яток вважаємо за доцільне ввести до наукового обігу ще кілька депаспортизованих крем'яних знахідок.

У камеральній лабораторії НПУ ім. Драгоманова зберігається шліфована крем'яна сокира (Рис. 7, 5), що походить з Житомирської області (з Ялинівки?). Сокира виготовлена із мореного кременю світло-брунатного кольору. Лезова частина молочно-білого кольору (залишки підкірки). Обух та максимальний перетин овальні; перетин лезової частини – підпрямокутний із заокругленими кутами. Довжина виробу 12.2 см, ширина леза 3.7 см, максимальний перетин 3.9x3.0 см; обух – 2.5x1.9 см.

У приватній колекції мешканця м. Фастова М.А.Улятовського зберігається крем'яний серп (Рис. 7, 2), що за легендою у передвоєнні роки був кимось поцуплений із якихось розкопок на Волині [Лысенко, Лысенко-Св., Гаскевич, 2004, рис.18]. Серп має пряме лезо та клювоподібно загнуте вістря. Довжина серпа 16.5 см, максимальний розмір у перетині 3.9x1.2 см. Поверхня виробу вкрита характерним люстром, що свідчить про використання його саме в якості серпа.

Великі крем'яні серпи та клиноподібні сокири є одними з характерних виробів тшинецького культурного кола [Березанская, 1972, с.98-101, табл. XXVI-XXX]. Поширені обидва типи виробів також і у передкарпатській, городоцько-здовбицькій, стжижовській, культурах кола культур шнурової кераміки [Свешніков, 1974], а крем'яні сокири відомі у середньодніпровській культурі [Артеменко, 1976]. Тому, на жаль, поза контекстом ці вироби можна датувати лише в широких межах другою половиною III – серединою II тис. до н.е.

Наведені у статті матеріали додають нові штрихи до характеристики давнього населення Житомирщини за доби енеоліту, бронзи, початку раннього залізного віку. Сподіваємося, що ці матеріали стануть у потребі при складанні загальної археологічної карти Житомирської області.

Література

Артеменко И.И. Могильник среднеднепровской культуры в урочище Стрелица // Энеолит и бронзовый век Украины. – К.: Наук. думка, 1976. – с. 69-96.

Березанская С.С. Средний период бронзового века в Северной Украине. – К.: Наук. думка, 1972. – 267 с.

Дергачев В.А. Памятники позднего Триполья. – Кишинев: Штиинца, 1980. – 208 с.

Круц В.А. Позднетрипольские памятники Среднего Поднепровья. – К.: Наук. думка, 1977. – 160 с.

Лысенко С.Д., Лысенко С.С., Гаскевич Д.Л. Отчет о разведках и раскопках в Киевской и Винницкой областях в 2004 году // НА ИА НАНУ. – №2004/.

Мовша Т.Г. Поздний этап трипольской культуры // Археология Украинской ССР. – Т.1. – К.: Наук. думка, 1985. – с. 223-263.

Осадчий Р.М. Новое городище раннежелезного века на Житомирщине // Археологічні дослідження в Україні 1991 року. – Луцьк: Надстир'я, 1993. – с.83.

Осадчий Р.М. Укріплене поселення біля с. Корнин // Праці науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень. – Вип.1. – К., 2005. – с.128-130.

Свешніков І.К. Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тисячоліття до нашої ери. – К.: Наук. думка, 1974. – 208с.

Томашевський А.П., Лисенко С.Д., Павленко С.В. Охоронні дослідження багатошарового поселення Ялцівка на Житомирщині // Лысенко С.Д., Лысенко С.С., Гаскевич Д.Л. и др. Отчет о разведках и раскопках на Киевщине в 2005 г. // НА ИА НАНУ. – №2005/. – с.37-38.

Pichkur E.V., Lysenko S.D., Razumov S.M., Shidlovskiy P.S.

NEW FINDS OF AN EPOCH OF PALEOMETALS IN ZHYTOMYR REGION

This paper presents new finds of an epoch of paleometals and Early Iron Age that were discovered during 2005-2006 archaeological seasons in Zhytomyr region. The article considers new localities of copper age, epoch of bronze and the early Iron Age, received by archaeological investigations and also some unpublished materials that were revealed the last years in Popelnja, Malyn, Chernyahiv and Baranivka districts. By the analysis of materials from these localities we can get the conclusions about cultural and chronological characteristics of new archaeological sites and objects.